

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА імені О.О. ПОТЕБНІ

На правах рукопису

БОЙКО Любов Михайлівна

***Номінація локативних артефактів
у російській та українській мовах***

Спеціальність: 10.02.02. - російська мова
10.02.01.- українська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1996

00760672 (S)

844.161.2
844.161.1

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі російської мови Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні Національної Академії наук України.

Науковий керівник : доктор філологічних наук, професор

Н.Г.Озерова

Офіційні опоненти : доктор філологічних наук, професор

А.О.Кудрявцева

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник

О.К.Безпояско

Провідна установа - Український державний педагогічний

університет ім. М.П.Драгоманова

Захист відбудеться "21" січня 1997 року о "15⁰⁰" годині на засіданні спеціалізованої ради Д.01.92.01 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Інституті мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України (252001, Київ-1, вул Грушевського,4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України.

Автореферат розісланий "18" грудня 1996р.

Вчений секретар

спеціалізованої ради

доктор філологічних наук, професор

Н.Г.ОЗЕРОВА

Характерною рисою сучасних лінгвістичних розвідок є дослідження формальної і змістової сторони мовних одиниць на контрастивно-типологічному рівні, здійснювані у світлі проблем теорії номінації. На сучасному етапі розвитку науки про мову здійснюється ґрунтовна характеристика номінативних одиниць, спрямована на виявлення спільних та відмінних форм і мотивацій лінгвістичного вираження позамовної дійсності, відбувається вивчення внутрішньої форми номінацій, їх сема-ономасіологічних особливостей (В.Г.Гак, О.С.Кубрякова, Л.В.Бублейник, О.С.Снітко, В.М.Манакін та ін.).

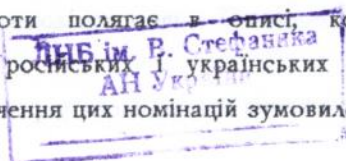
Вибір найменувань локативних артефактів (предметів, створених людиною, які мають певну локальну віднесеність) для дослідження процесів номінації в російській та українській мовах не випадковий, оскільки вони є одним із засобів відображення категорії простору в мові і саме цим привертають увагу фахівців.

Одиниці семантичного поля потіпа їсі вивчалися в різних аспектах: при порівняльно-зіставному дослідженні мов (З.М.Волоцька та ін.), при вивченні семантичної структури (О.А.Мерзлова, О.М.Пелехата), з точки зору словотвірної структури (М.Ш.Мусатаева та ін.).

Разом з тим, залишаються недостатньо розробленими проблеми комплексного опису засобів та способів номінації локативних артефактів у зіставному аспекті. Ось у чому полягає актуальність дослідження.

Об'єктом дослідження є однослівні та складені найменування локативних артефактів російської та української мов з загальним значенням "місце, приміщення".

Мета роботи полягає в описі, комплексному аналізі та систематизації російських і українських найменувань локативних артефактів. Вивчення цих номінацій зумовило вирішення завдань:

- визначити сема-ономасіологічні особливості номінацій локативних артефактів російської та української мов;
- дати структурно-семантичну характеристику найменувань локативів;
- виділити основні типи переносних значень номінацій локативних артефактів різної структури;
- описати особливості функціонування найменувань локативних артефактів;
- виявити специфіку вживання найменувань локативних артефактів у близькоспоріднених мовах шляхом психолінгвістичного експерименту.

Матеріал для дослідження відібрано зі “Словника української мови” в 11 томах, “Словаря русского языка” в 4 томах, “Русско-українського словаря” у 3 томах, із словникових матеріалів “Новое в русской лексике”, словників “Новые слова и значения”, “Словника іншомовних слів”, інших довідкових видань. При доборі складених найменувань нами використовувалися публіцистичні (газети “Труд”, “Известия”, “Комсомольская правда”, “Литературная газета”, “Независимость”, “Голос України”, “Хрещатик”, “Вечірній Київ”, “Україна молода”, “Херсонський вісник”, журнали “Вокруг света”, “Україна”), меншою мірою - художні тексти російських та українських письменників.

Комплексний підхід до досліджуваного об'єкта зумовив використання в роботі таких лінгвістичних методів, як : описовий метод з прийомами компонентного, дефініційного та словотвірного аналізу, зіставний метод, метод експериментального аналізу мовного матеріалу, зокрема - психолінгвістичного експерименту з виявлення продуктивних способів номінації широковідомих локативних артефактів.

Психолінгвістичне дослідження проводилося у формі письмового

опитування. Кількість інформантів, що взяли участь в експерименті - 120 чол. (по 60 носіїв російської та української мов).

Наукова новизна дисертації. Вперше проведено комплексне дослідження найменувань локативних артефактів російської та української мов, показано особливості їх утворення на різних рівнях мови, виявлено закономірності семантичної та словотвірної номінації, вперше зроблено структурно-семантичну характеристику однослівних та складених локативів, показано специфіку вживання найменувань локативних артефактів у близькоспоріднених мовах, встановлену при проведенні психолінгвістичного експерименту.

Теоретичне і практичне значення роботи визначається тим, що досягнені в ній результати сприятимуть вирішенню низки питань контрастивного дослідження номінативних одиниць поля локальності: виявленню семантичних та структурних особливостей однослівних та складених найменувань локативних артефактів російської та української мов, зіставленню основних типів досліджуваних одиниць у близькоспоріднених російській та українській мовах.

Матеріали роботи можуть бути використані при проведенні досліджень номінативних систем російської та української мов, при написанні монографій, підручників для вищої та середньої шкіл, при викладанні теоретичних курсів російської та української мов у вузах та середніх навчальних закладах, при написанні курсових і дипломних робіт, у спецкурсах та спецсемінарах з семантики та лексикології, у термінографії.

На захист виносяться такі положення:

1. Найменування локативних артефактів є засобом відображення в мові однієї з основних логіко-понятійних категорій - категорії простору.

2. Найменування локативних артефактів російської та української мов належать до різних мовних рівнів - лексичного, синтаксичного та ін.

3. Номінації локативних артефактів російської та української мов мають як спільні, так і відмінні форми і мотивації мовного вираження екстралінгвістичної дійсності.

4. Внутрішня форма найменувань локативних артефактів російської та української мов є вираженням специфіки національної мовної картини світу, національного менталітету.

5. У використанні номінацій локативних артефактів мають місце дві протилежні тенденції - тенденція до вживання однослівних найменувань (зумовлена дією закону "економії мовних зусиль") та тенденція до вживання декількаслівних (розчленованих) номінацій (обумовлена спрямованістю до виявлення "граничної" мотивованості).

Апробація роботи. Основні положення дослідження доповідались на засіданнях відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, на засіданнях кафедри мовознавства Херсонського державного педагогічного інституту, на міжнародній конференції "Функціональна лінгвістика. Проблеми і перспективи" (Сімферополь, 1995), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми вивчення теоретико-літературних і мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах" (Рівне, 1995) та ін.

Публікації. Зміст дисертації відображено у 6 публікаціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатку.

Короткий зміст роботи.

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації та її актуальність, формулюється мета і завдання роботи, розкривається теоретичне і

практичне значення, наукова новизна, визначається об'єкт, матеріал та методи дослідження.

У першому розділі "Однослівні найменування локативних артефактів російської та української мов" досліджуються номінації у семасіологічних та ономасіологічних аспектах, встановлюються особливості словотвірної і семантичної номінації локативних артефактів. При дослідженні будь-якого аспекта номінації важливу роль відіграють ономасіологічні чинники. Найдоцільнішими, з нашої точки зору, ономасіологічними аспектами вивчення даних номінації є джерела та способи номінації, а також внутрішня форма номінативних одиниць. Досліджено, що з точки зору джерел номінації лексичні системи російської та української мов становлять єдність загального та специфічного. Спільний лексичний фонд та інтернаціональна лексика свідчать про адекватне світосприйняття носіїв російської та української мов, а специфічна лексика відображає риси самобутності народу через побутові найменування (найменування локативних артефактів).

Особливу роль в утворенні номінативної одиниці, яка показує національну своєрідність сприйняття навколишнього світу, відіграє поняття внутрішньої форми слова. Ще О.О.Потебня розглядав внутрішню форму слова як динамічне явище, як те, що є спільним у новому і старому поняттях, як те, що дозволяє одночасно сприймати і те, і інше за законом асоціацій.* При дослідженні номінацій у зіставному аспекті чітко простежується зв'язок внутрішньої форми слова із зовнішньою. За ознакою тотожності/нетотожності зовнішньої, формантної частини зіставляваних слів, що позначають локативні артефакти, а також за ознакою тотожності/нетотожності

* Потебня А.А. Мысль и язык. - К., 1993. - С. 100.

внутрішньої форми зіставлених слів, що позначають той самий денотат у російській та українській мовах, нами виділено чотири типи відповідностей між номінаціями: від повного збігу (або внутрішньої, або зовнішньої форми) до повної невідповідності внутрішньої та зовнішньої форм номінацій. У такому зіставному дослідженні, як наше, найбільший інтерес викликають відповідники, внутрішня форма яких не збігається (саме в таких номінаціях виражається специфіка національного бачення світу).

Серед семасіологічних аспектів вивчення номінацій локативних артефактів нами розглядалися семантичний обсяг номінативних одиниць, типи семантичних відношень між російськими та українськими найменуваннями та їх граматико-стилістична диференціація.

У другому параграфі “Особливості словотвірної номінації локативних артефактів російської та української мов” перед дослідженням номінацій-дериватів подаються найвідоміші теоретичні положення щодо визначення поняття похідного слова.

Визначення похідного слова, яке дав Г.О.Винокур, враховує вплив твірного слова на формування семантики похідного, тому що “значення слова з похідною основою завжди визначається за допомогою посилання на значення відповідної первинної основи”*

Така специфіка похідного слова зумовила його основну ознаку: ознаку подвійної референції - “до світу дійсності та до світу слів” (О.С.Кубрякова).

Серед похідних найменувань локативних артефактів ми виділяли дві групи - відіменних та віддієслівних номінацій. Номінації, мотиво-

---

* Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. -М., 1959. - С.421.

вані дієсловами, можуть позначати місце дії, приміщення, де відбувається дія, установу, у якій відбувається дія. Такі найменування локативних артефактів російської та української мов мають словотвірні значення “приміщення, призначене для виконання дії, названої мотивуючим дієсловом” або “місце, призначене для виконання дії, названої мотивуючим дієсловом”.

Відіменні найменування діляться на відад`ективні та відсубстантивні. Відад`ективні мотивуються якісними прикметниками (*теплиця//темниця*). Відсубстантивні найменування локативних артефактів поділяються на такі групи : 1) мотивовані найменуваннями предметів, 2) мотивовані найменуваннями осіб, 3) мотивовані назвами звірів і птахів. Деякі найменування, мотивовані назвами осіб, можуть мати вторинні значення “відділ установи”, наприклад, *бухгалтерія//канцелярія*, розвиваючи метонімічні перенесення “установа --> приміщення або будівля, де знаходиться установа” : *деканат, прокуратура//дирекція, префектура*. Відсубстантивні найменування локативних артефактів класифіковані за словотвірними моделями.

Особливе місце посідає група номінацій, мотивованих зоонімами. Її особливість полягає в тому, що такі найменування мають омонімічні відповідники (їх О.М.Тихонов назвав “випадками словотвірно вираженої омонімії”*, коли і твірна основа, і словотворчий афікс є омонімічними основи та афіксу іншого слова, пор.: рос. *телятник* (помещение) і *телятник* (работник, ухаживающий за телятами), укр. *гусятник* (приміщення) і *гусятник* (пастух гусей). Такі номінації можуть позначати особу, звірів або птахів, приміщення.

Складні найменування локативних артефактів представлені

---

* Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка - М., 1985. - С.32.

осново- та словоскладаннями (композирами та юкстапозитами) - лексичними конденсатами, що реалізують повністю план змісту та редуковано план вираження лексем вихідного словосполучення (юкстапозити) та в найбільш редукованому вигляді план вираження лексем вихідного словосполучення (композири). Пор.: *дом-новостройка// будинок-контейнер; мяскокомбинат// хлібозавод.*

У третьому параграфі "Особливості семантичної номінації локативних артефактів у російській та українській мовах" детально розглядається роль семантичної конденсації в процесі виникнення номінацій локативних артефактів. Доведено, що продуктивним процесом семантичної конденсації у сфері поля локальності є семантичне включення. У російській мові семантична конденсація із включенням - дуже продуктивний спосіб утворення нових слів, часто вони з'являються "без овори на яке-небудь словосполучення - за аналогією. Таким чином, за деякими найменуваннями в розмовному мовленні стоять нуль-сполучення".*

В українській мові семантичні конденсати не так поширені, як у російській мові, вони трапляються в розмовному мовленні в невеликих кількостях. Інколи такі семантичні конденсати - результат калькування російських конденсатів. Там, де в російській мові використовується конденсат-включення з суфіксом -*ж*-, в українській мові використовуються конденсати без включення, пор.: *комиссионка - комісійний, гримерка - гримерна* і под., а інколи російським конденсатам на -*ка* в українській мові відповідає стилістично нейтральне словосполучення описового характеру.

Широко вживаним є семантичне включення при субстантивації. Включатися в семантичну структуру нового найменування може кон-

* Русская разговорная речь. -М., 1973. -С. 409.

кретне значення організації, установи, приміщення, наприклад, *детская* (комната)// *ливарний* (цех). Тут також дуже яскраво виявляється закон аналогії. У багатьох випадках субстантивати зі значенням приміщення мотивуються окремим іменником (*коляска-колясочная*// *сепаратор-сепараторна*).

Взагалі, процеси семантичної конденсації в російській та українській мовах зумовлені діючим в них законом економії мовленнєвих зусиль. У результаті дії цього закону описове словосполучення конденсується в одному елементі шляхом редукції плану вираження вихідної одиниці та включення семантики зредукованого члена в значення конденсату. Відмінності в зіставному плані зумовлені тим, що в російській мові частіше використовується конденсація з семантичним включенням з афіксацією (типу *слесарка*) та конденсація з семантичним включенням без афіксації (типу *мастерская*). В українській мові частіше використовується конденсація без афіксації, але в більшості випадків це прямі запозичення або результат калькування відповідних субстантиватів з інших мов.

У дисертації серед типів найменувань локативних артефактів з переносним значенням розглянуто метафоричні та метонімічні номінації. Основним типом перенесення в метафоричних номінаціях є перенесення найменування з предмета на предмет. Більша частина метафоричних найменувань локативних артефактів російської та української мов - непохідні одиниці. Похідних метафоричних одиниць менше, вони розвивають своє метафоричне значення на основі прямого значення.

Метонімічні перенесення у сфері потіпа Іосі поділяються на актантні та неактантні. Численніші неактантні, серед яких виділяються перенесення "житло людини" - "люди, пов'язані з цим житлом",

“житло тварини” - люди, пов’язані з цим житлом”, “організація, установа” - “люди, пов’язані з цією установою, організацією”. Метонімічні значення виникають на основі прямих значень, але інколи трапляються метонімії, що виникли на основі метафори.

У другому розділі “Розчленовані найменування локативних артефактів російської та української мов” ми досліджуємо неоднослівні номінації, які носії мов використовують для позначення локативних артефактів тоді, коли в мові немає однослівного найменування, або тоді, коли з якихось причин використання багатослівної номінації їм видається найбільш доцільним. Під розчленованими номінативними одиницями ми розуміємо складені найменування локативних артефактів - утворення з семантичним та структурним центром у вигляді іменника. Цілісний характер складених найменувань було відзначено Ш.Баллі: “...коли сполучення сягає найвищого ступеня спаяності, воно остаточно входить у мову як єдине ціле”.*

Існує багато думок щодо природи складеного найменування (В.Л.Архангельський, М.М.Копиленко, З.Д.Попова, М.М.Шанський вважають, що складені найменування є фразеологізмами; О.М.Бабкін, О.М.Кожин, О.І.Молотков вважають, що складені найменування не є фразеологізмами; О.С.Ахманова, С.І.Ожегов, О.О.Реформатський відносять складені найменування до фразеології частково). Ми вважаємо, що складені найменування не є фразеологізмами, вони лише мають деякі риси, які еднають їх з ними (це розчленована будова, відтворюваність, семантична цілісність, стійкість граматичної форми). Особливостями складених найменувань (СН) є те, що в них не втрачаються зв’язки між компонентами, та самі компоненти зберігають свої типові ознаки - значення, форми змінювання та ін.

* Баллі Ш. Французская стилистика -М., 1961. -С.29.

Фактичний матеріал показав наявність таких ізоморфних складеним найменуванням локативних артефактів одиниць, як конденсати, серед них: субстантивати, універбати, абрєвіатури та компрєсивні сполучєння. Ці утворєння виступають як вторинні стосовно складєних найменувань. Причиною їх виникнення є установка на ексномію мовних засобів, яка пронизує всі рівні сучасних російської та української мов, а також дія закону семантичної конденсації, який виявляє найбільшу активність у сфері найменування предметів. Конкретне функціонування певної номінації - однослівної чи складєної - обумовлено комунікативним завданням мовця в певній мовній ситуації.

Задля найповнішого опису найменувань локативних артефактів нами проводилося дослідження сема-ономасіологічних особливостей складєних номінацій (як і однослівних). Якщо при розгляді семантики однослівних номінативних одиниць ми використовували семний аналіз, то при дослідженні семантичного обсягу розчленованих номінативних одиниць специфічною особливістю є вивчення семантики складників (повнозначних лексем), які виступають у новому відношенні позначєння. Наприклад, опорний компонент будинок позначає не тільки “будівлю для установи”, але й “установу, що обслуговує певні потреби”, пор.: *Будинок культури, Будинок відпочинку, Будинок побуту//Дом моделей, Дом писателєй, Дом творчєства.*

Складєні найменування локативних артефактів мають певну семантико-синтаксичну будову, яка реалізується в семантичних відношеннях між компонентами. В узагальненому вигляді всі типи смислових відношень між частинами складєного найменування можна віднести до атрибутивних. Беручи до уваги значєння відмінків та відношення між компонентами сполучєнь, пов'язаних підрядним

зв'язком, ми виділяємо такі смислові відношення :

- 1) відношення обмеження, пор.: *торговий центр, театр оперетты// санаторна школа, центр дозвілля;*
- 2) відношення призначення, пор.: *бюро технической инвентаризации, станция защиты растений// кімната для ділових зустрічей, центр соціального захисту населення.*

Існують також випадки, коли неможливо чітко визначити смислові відношення компонентів, наприклад, найменування *дошкільний дитячий будинок* може бути одночасно ілюстрацією відношень обмеження (тобто будинок якого типу? - дошкільний дитячий) і відношень призначення (будинок, призначений для дітей-дошкільнят). У багатьох випадках відношення обмеження та призначення перехре-щуються, їх взаєморозташування можна зобразити схематично:

обмеження	призначення
////////1////////	/3 \\\\\\\2\\\\\\\\\\

де 3 - зона, до якої входять найменування локативних артефактів, що мають подвійну віднесеність у плані семантики.

Меншу за чисельністю групу складають найменування, компоненти яких знаходяться у відношеннях належності, пор.: *клуб юных техников// президентський кабінет*. Тут частотними є номінації, належність яких визначається елементами, що розміщені в кінці складеного найменування : *санаторий завода им.8 Марта// гуртожиток Національної Академії наук України*.

Невелика група складених номінацій виражає відношення локальної віднесеності. Це найменування, де експліцитно виражена сема "місце розташування", наприклад, *театр на Подоле// підземний перехід*.

Складені найменування локативних артефактів російської та української мов розчленовано реалізують цілісне значення, коли весь обсяг смислу експлікується всіма компонентами складеного найменування.

Найбільшу кількість розчленованих найменувань складають дво-членні сполучення з атрибутивними відношеннями між компонентами. При ономасіологічному підході до явищ мови важливим видається виявлення ознаки, за якою номінується об'єкт. Усю різноманітність складених найменувань локативних артефактів можна звести до схеми "ознака + предмет", не зважаючи на її формальне наповнення. Фактичний матеріал показав, що головними відношеннями всередині цієї структури є гіпо-гіперонімічні. Ідеальним випадком втілення таких відношень є сполучення прикметника з іменником, однак сполучення іменника з іменником також підлягає вищеназваній схемі.

У структурному відношенні виділяються дво-, три- та багаточленні найменування. Усі розглянуті номінативні одиниці є субстантивними, тому що головним компонентом у них виступає іменник - найбільш номінативна частина мови.

Серед двочлених складених найменувань розрізняються ад'єктивно-субстантивні та субстантивно-субстантивні. Ад'єктивно-субстантивні сполучення будуються за принципом повного узгодження *спасательная станция - спасательной станции// підземний перехід - підземного переходу* і т.ін. Субстантивно-субстантивні в переважній більшості є генітивними конструкціями, що поділяються на безприйменикові (*Дом книги// Палац спорту*) та прийменикові (*домик для охрани// кімната для водіїв*). Висока продуктивність генітивних конструкцій пояснюється семантичною універсальністю сполучень з залежним компонентом у родовому відмінку. Особливо продуктивними моделями є моделі з головними

компонентами *дом, центр//будинок, центр*. Складені найменування з такими компонентами є незамкненою сукупністю через різноманіття залежних компонентів. Серед сполучень з головним компонентом *дом//будинок* виявлено більш ніж 40 сполучень у російській та близько 30 в українській мові. З такими компонентами можуть сполучатися: 1) абстрактні іменники: *Дом знаній, Дом кино//Будинок торгівлі, Будинок відпочинку*; 2) конкретні іменники, що позначають особу за фахом: *Дом актера, Дом журналістов//Будинок вчених, Будинок художника*; 3) конкретні іменники, що позначають особу поза її фаховою належності: *Дом малютки, Дом новороджених//Будинок дитини, Будинок ветеранів*; 4) абстрактні та конкретні іменники з конкретизаторами: *Дом психологической разгрузки//Будинок фольклорної музики*. Відношення між компонентами подібних складених найменувань - гіпо-гіперонімічні.

Тричленні складені найменування локативних артефактів мають подібну будову в обох мовах. Це найменування, що реалізують такі структурні схеми: 1) A+A+N; 2) A+N+N; 3) N+A+N; 4)N+N+N.

Сполучення першого типу побудовані на узгодженні між головним та першим залежним компонентом, а також між другим залежним та сполученням "узгоджена форма прикметника+ іменник". Пор.: *детская спортивная школа//міжміський переговорний пункт*.

Сполучення другого типу мають подвійну синтаксичну залежність, пор.: *атомная станция теплоснабжения//міський центр здоров'я*. Тут наявний зв'язок прилягання, де форма родового відмінка прилягає до іменника, а з цим сполученням узгоджується прикметник. Причиною різної залежності членів структури є поліфункціональність середнього компонента найменування.

Багато номінацій російської та української мов будуються за схемою третього типу, пор.: *клуб юных собаководов, станция техни-*

ческого обслуговування//центр музичної інформації, квартира готельного типу. Такі сполучення базуються на різних синтаксичних зв'язках - узгодженні та приляганні, причому головний компонент поєднаний з залежними, пов'язаними узгодженням.

Моделі четвертого типу поділяються на дві групи: з підрядним зв'язком, та з підрядним та сурядним зв'язком між компонентами. Наприклад, *меморіал жертв комунізму//центр працевлаштування населення та школа менеджмента і бізнесу//Музей книги та друкарства*, де до головного компонента прилягають залежні, пов'язані між собою сурядним зв'язком.

Розчленовані номінації, що складаються з чотирьох і більше компонентів, відносяться до багатокомпонентних. Це найменування будівель та приміщень, де розміщені організації та установи, які дали назву цим будівлям та приміщенням. Такі найменування підтверджують дію сучасної тенденції до "граничної" мотивованості.

Основну групу багатокомпонентних найменувань локативних артефактів складають традиційно-офіційні назви, які в розмовному мовленні часто редукуються. Серед таких номінацій багато особових назв одиничних об'єктів. У формальному плані це одиниці, що складаються щонайменше з 5-6 компонентів, пов'язаних між собою різними типами зв'язку. Наприклад, *мастерская по ремонту вычислительной техники, бюро по обмену и бронированию жилых помещений //центр підготовки водіїв тролейбусів, Будинок органної та камерної музики.*

Виділяються номінації з одним типом зв'язку між компонентами - приляганням. Це найменування типу N + імені (кого?) та умовні найменування. Пор.: *библиотека имени М.Горького, завод имени Лепсе//кондитерська фабрика імені К.Маркса, завод імені Г.Петровського; гостиница "Бригантина". автобаза "Турист"//кінотеатр "Аван-*

гард", магазин "Технічна книга".

Останнім часом, у зв'язку із зміною умов життя після подій кінця 80-х -початку 90-х рр., що зруйнували "радянські стереотипи мислення", в мовах (як у російській, так і в українській) з'явилась "розкутість, що прийшла на зміну невиразності та стандарту".* Це зумовило появу різноманітних особових найменувань у сфері малого бізнесу. Бажанням привабити більше клієнтів зумовлена поява різних яскравих найменувань типу *кафе "У Георга", ресторан "У Ірини", "Нужный" магазин//каб'ярня "У Лева", кафе "Смачного!"* і под.

Цікаву групу найменувань локативних артефактів у російській та українській мовах складають сполучення абстрактного іменника з конкретизатором, який сам є найменуванням локативного артефакту, наприклад, *в помещенні Дома кино, в зданні МХАТа//у приміщенні культурного центру НТТУ, у приміщенні музичної школи № 2.*

Велику за обсягом групу розчленованих найменувань локативних артефактів російської та української мов складають назви певних конкретних приміщень (будівель), які виконують номінативно-ідентифікаційну функцію. Це особові найменування. За характером значення та сферою функціонування розрізняються номінації, що позначають, та номінації, які тільки називають. У перших "значення носять денотативний характер, тобто в його основі лежить уявлення про категорію, клас предметів".** Прикладом можуть слугувати номінації типу *Национальный академический театр русской драмы имени Леси Украинки//Музей природы імені Й.К.Пачоського.* Особове ім'я виступає як ідентифікатор, що вирізняє певний об'єкт серед інших. Назви другого типу не мають смислової структури і

* Земская Е.А. Активные процессы современного русского словообразования//Язык и культура. -М., 1994. -С.78.

**Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. -М., 1974. -С.158.

обмежуються позицією номінативно-класифікаційної діяльності мови. Серед таких номенклатурних одиничних найменувань можемо назвати *магазин "Эдельвейс"*, *кинотеатр "Спутник" // ресторан Олень*, *кінотеатр "Салют"*. Це символічні, умовні назви локативних артефактів, поширені як у російській, так і в українській мовах.

Складені назви локативних артефактів - особові найменування - можуть мати характеристикацію за призначенням: *Институт инженеров гражданской авиации // Музей українського образотворчого мистецтва*; характеристикацію за місцем перебування: *Московский государственный университет // Харківський тракторний завод*; можуть мати умовне позначення-прикладку, бути назвами експресивно-оцінного характеру та ін.

Окремий параграф другого розділу присвячений найменуванням культових споруд, як тієї сфери діяльності людини, що не була об'єктом лінгвістичного вивчення. Назви храмів розрізняються зі стилістичної точки зору: вони мають повні офіційні та скорочені розмовні форми, наприклад, *Церковь во имя Воскресения Христова* --> *Воскресенская церковь* // *Церква во ім'я Святого Іллі* --> *Свято-Іллінська церква*. Проведено дослідження найменувань культових споруд, номінації класифіковані за тематичними групами.

Як доповнення до традиційних методів лінгвістичного дослідження номінативних одиниць, нами проводився психолінгвістичний експеримент. Опису його результатів присвячено третій розділ дисертації "Психолінгвістичне дослідження найменувань локативних артефактів російської та української мов".

Експеримент проводився на матеріалі двох мов - російської та української. Одержані результати аналізувалися в зіставному аспекті, тому що міжмовне дослідження дозволяє виявити універсальні та специфічні тенденції в процесах номінування відповідних денотатів.

Проведений нами психолінгвістичний експеримент - це дослідження, відоме як експеримент типу "Як це називається?" або як номінативний тест. Такий вид експерименту доволі рідко використовується в психолінгвістичних розвідках.

Перед нами стояло завдання дослідити способи номінації локативних артефактів, добре відомих усім носіям мови, ось чому ключовим питанням експерименту було питання "Як Ви називаєте місце (приміщення, будівлю)".

Загальна кількість інформантів склала 120 осіб. З них 60 - носії російської (які володіють українською) та 60 - носії української (які володіють російською) мов, з яких по 30 осіб - з філологічною освітою та по 30 - з нефілологічною. Інформантами були студенти, аспіранти та викладачі вищих навчальних закладів).

Номінативний тест проводився у формі письмового анкетування. Час опитування не лімітувався. Анкета складалася з 20 питань, які стосувалися найменувань соціально значущих локальних об'єктів, відомих усім носіям мови.

Обробка одержаних результатів включала: 1) зведення усіх найменувань для кожного об'єкта в одну таблицю; 2) складання таблиці найчастотніших найменувань; 3) порівняння результатів - найменувань об'єктів у словниках та названих інформантами; 4) аналіз одержаного матеріалу та обґрунтування висновків.

У цілому експеримент підтвердив наші висновки, отримані за допомогою традиційних методів, що основними способами номінації локативних артефактів у російській та українській мовах є:

- використання непохідних та запозичених найменувань;
- використання похідних найменувань (включаючи афіксацію, словоскладання, основоскладання, абрєвіацію, афіксальну універбацію, субстантивацію);

- використання розчленованих номінацій (якщо в мові нема однослівного найменування);
- використання образних номінацій.

У висновках узагальнюються результати дослідження номінації локативних артефактів у російській та українській мовах.

У додатку наведені списки російських та українських однослівних і розчленованих номінацій локативних артефактів.

Таким чином, у дисертації розглянуто основні типи найменувань локативних артефактів, визначено сема-ономасіологічні та структурно-семантичні особливості номінацій, проведено зіставний аналіз найменувань локативних артефактів російської та української мов, виявлено специфіку вживання досліджуваних одиниць шляхом психолінгвістичного експерименту.

Основні положення дисертації знайшли відображення у таких публікаціях :

1. Професійна лексика (Особливості найменувань біологічних локативних артефактів)// Абітурієнт. Навчально-інформаційний посібник. -Херсон, 1994. -С.50-51.
2. Використання назв просторових об'єктів у працях з біології// П-ті наукові читання пам'яті Й.К.Пачоського. Тези доповідей. -Херсон, 1994. -С.8-9.
3. Наименования локативных артефактов в неологических словарях русского языка// Дериwационные процессы в русском и украинском языках. Сборник научных статей. Вып.1. -Херсон, 1995. -С.93-98.
- 4.Функционирование основных структурно-семантических типов наименований локативных артефактов//Функциональная лингвистика. Проблемы и перспективы. Материалы конференции. 24-28 апреля 1995г. - Симферополь, 1995. -С.49.
5. Особенности номинации локативных артефактов (на материале

русского и украинского языков)//Мировая культура. Традиции и перспективы. Международн. сборник научн. исслед. Т.1. -Киев--Москва --Херсон, 1995. -С. 39-46.

6. Актуальні проблеми вивчення ономазіології (на матеріалі найменувань локативних артефактів)//Актуальні проблеми вивчення теоретико-літературних і мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 9-11 листопада 1995р. -Рівне, 1995. -С.70.

Бойко Л.М. Номинация локативных артефактов в русском и украинском языках.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 - русский язык, 10.02.01 - украинский язык.

Институт языковедения им. А.А.Потебни НАН Украины, Киев, 1996.

В диссертации исследуются сема-ономазиологические, структурно-семантические особенности однословных и расчлененных наименований локативных артефактов русского и украинского языков, анализируются особенности словообразовательной, семантической и синтаксической номинации локативных артефактов, с помощью психолингвистического эксперимента определяется специфика функционирования исследуемых единиц в русском и украинском языках.

Ключові слова :

номінація, локативні артефакти, однослівні і розчленовані найменування, семасіологічні і ономазіологічні особливості номінацій.

Boiko L.M. Nomination of the locative artefacts in the Russian and the Ukrainian languages.

Dissertation for the degree of a Candidate of philological sciences:
Specialities : 10.02.02 - the Russian language, 10.02.01 - the Ukrainian languages, O.O.Potebnya Institute of Linguistics. Kiev, 1996.

The sema-onomasiologic, structural and semantic peculiarities of simple and complex nominations of locative artefacts in Russian and Ukrainian, peculiarities of word-forming, semantic and syntactic nomination are investigated in the dissertation. The specific features of functioning of the investigated units in Russian and Ukrainian are analysed with the help of psycholinguistic experiment.

Key words : nomination, locative artefacts, simple and complex nominations, semasiologic and onomasiologic peculiarities of nominations.

Підписано до друку 12.11.96г. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1.0. Обл.-вид. арк. 1.0.
Тираж 100. Зам. 104.

Друкарня у Флорівському монастирі
тел. 416-54-62

Ar 36.572

AB 36.572